

Rauno Salonen

**Evakkoja ja siirtolaisuutta
Etelä-Pohjanmaalta**

Kannen kuva:

Rauno Salonen ja Savonia-laivan puuseppä

Paavo Vaitovaara.

Evakkoja ja siirtolaisuutta Etelä-Pohjanmaalta

© Rauno Salonen

Ulkoasu: R. Penttinen
Kustantaja: Mediapinta, 2011

ISBN 978-952-235-304-7

Lukijalle

Karjalaiset ystäväni kohtasin jo opiskellessani Seinäjoen Lyseossa. He olivat lähteneet liikkeelle rajan pinnasta, Sortavalasta, Parikkalasta, Metsäpirtistä ja Haminasta. Varttuneempia opiskelijoita tapasin Orivedellä Kansankorkeakoulussa, osa oli käynyt kansanopiston Kanneljärvellä, osa Orivedellä. Rauman seminaarissa oli kaksi huonetoveria Karjalan poikia; Koivistolta ja Liperistä sekä kaksi Itä-Suomen seminaarista; Impilahdelta ja Miehikkälästä. Kaikki karjalaispojat huonetovereina olivat iloisia ja ystävällisiä. He samoin kuin kolme Valkealan poikaa luokallani osasivat luontevasti käyttää mie-pronominia.

Karjalaisuus ja pohjalaisuus eivät olleet vastakkaisia ominaisuuksia tai luonteenpiirteitä, vaan luontevasti toisiaan täydentäviä. Erityisesti urheilu lähensi ystävyyttä ja luotettavuutta – lupaukseen voi luottaa. Eläkeliiton piirissä tapasin entisiä hyviä karjalaisystäviäni vuosikymmenien takaa. Sieltä löytyi myös uusia karjalaisystäviä. Havaintoni on, että karjalaisia kuuluu erittäin runsaasti Suomen suurimpaan eläkeläisjärjestöön, 125 000 jäsenen Eläkeliittoon. Toiminta ja yhdessäolo vain kartuttaa rivejä! Ei ole pahitteeksi, vaikka karjalaisuus niissä joukoissa näkyy

ja kuuluu. Etelä-Hämeen piirin entisenä puheenjohtajana näen, että laulavat karjalaiset vahvistavat ansiokkaasti piirin hämäläis-karjalais-pohjalaiskuoroa, muutkin tervetuloa!

Karjalan siirtolaiset saapuvat Peräseinäjoelle 1939 ja 1944

Peräseinäjoen Alaviitalan Aleksi Saloselle saapuivat Talvisodan syksyn lokakuulla Räisälän Tiurinkylän siirtolaisina iäkkäät, noin 70-vuotiaat, Adam ja Ida Henttinen. Heidän mahdollisesta muusta perheväestään ei ole tietoa. Heidät oli osoitettu sijoittumaan ja asumaan kotiini. Olin silloin 9-vuotias ja kävin Alaviitalan kolmatta luokkaa. Yläkoulun opettajat, Juho ja Aino Salmi, olivat silloin noin 55-vuotiaita. Opettajani Juho Salmi ei enää saanut kutsua kertausharjoituksiin, vaan sai pitää koulua puolisonsa Ainin kanssa. Alakoulun 2. luokan opettajani, Nanny Flinkkilä, vaihtoi syksyksi 1939 opettajaksi Kurikan Mietaan kouluun ja nuorena lottana ilmoittautui sotilastehtäviin. Hänen jälkeensä Alaviitalan kouluun tuli nuori alakoulun opettaja, Sisko Raitala (I–II lk), hän jatkoi opetustaan. Raitalaa ei kutsuttu mihinkään sodan palvelutehtäviin. 42-vuotias Aleksin isäni, juuri parantolasta päässyt, vapautettiin sotatoimista.

Etelä-Pohjanmaalla, kaukana sotatoimialueista, elettiin vielä lähes rauhanomaisissa oloissa. Vasta vuoden 1940 tammikuussa pommitettiin Vaasaa, helmikuussa Ylistaroa kahdesti ja Seinäjokea kerran. Koodeissa valmistettiin sotilaille näkkileipää, pakkaajina

olivat sotilaspojat ja koululaiset. Naisväki ahkeroi sukkiensa ja lapasten teossa, oikean käden liipasinormi kudottiin erilleen. Villalangasta kudottiin kaulureita, paksusta sarasta tehtiin tallukkaita siviilikäyttöön. Sellaiset oli minullakin aloittaessani Seinäjoella oppikoulun syksyllä 1941, myöskin Seppälän Ristolla luokallani. Flanellista tehtiin ”kaasunaamareita” ja täytettiin hiilillä. Onneksi ei käyty ”kaasusotaa”! Sotilaspojat keräsivät viinapulloja, jotka rintamalla täytettiin bensiinillä. Näillä ”Molotoffin koktaaleilla” tuhottiin panssarivaunuja heittämällä Vickersin kuumaan moottoritilaan, jolloin vaunu syttyi palamaan! Ikkunoita pimennettiin ”Tiltun karteekeilla”.

Kotirintama sai tehtäviä ja toimi tehokkaasti. Huolehdiin siirtoväen asuttamisesta, toimeentulosta ja sopeutumisesta vieraisiin oloihin. Myös kotirintama yhdessä kärsi ja kesti. Adam Henttinen oli innokas onkimies. Hän näytti pohjalaisille, miten ongella saa Seinäjoesta ahvenia pikkuämpärin (7 l) täyteen muutamassa tunnissa, myöhemmin jäällä Adam kairasi ja pilkki. Ida teki kalaruokaa useana päivänä, ahvenia riitti talonväen pataankin. Henttiset näkivät värikästä elämää isäntäväen arjessa, kun lapset yhdessä ja vuorotellen juoksivat heidän omassa kammarissaan kuin kotonaan. Siitä meitä esteltiin, pitää antaa vanhoille päivälepo. Lapset kertoivat heille, mitä kouluun kuuluu, olihan siellä siirtolaistenkin lapsia.

Viitalan nuorisoseuran talossa asui naapureina Yrjö Viipurin perhe Räisälän Tiurinkylästä. He vierailivat toisissaan ja saivat rauhassa haastella omalla kotoisella murteellaan, kun Viipurin pojat, Pentti ja Teuvo, olivat koulussa. Pojat kertoivat kotona joitakin moitteita opettajan sanomina. Yrjö-isä tuli aamulla kouluun ja kysyi oppilailta, miten pääsisi opettajan puheille. Hänelle neuvottiin tehokas, mutta hyvin nopea keino: Kun opettaja avaa lukon, sitten oven raolleen, sekä tarjoaa soittokelloa järjestäjälle, tartut oven kahvaan ja astut luokkaan opettajan puheille. Keskustelu ei johtanut mihinkään, joten pojat lähtivät seuraavana aamuna koulun ohi Lehtimäen kouluun Ilmajoen puolelle. Matkaa oli yli 4 kilometriä.

Moskovan rauha 13.3.1940 – karjalaiset jäivät aloilleen, kunnes kotiseutu vapautui 1941

Suomalaiset joukot vapauttivat Kannaksen juhanuksen aikaan 1941 alkaneissa taisteluissa ja tunkeutuivat vanhan rajan ylikin. Siirtolaiset seurasivat sotajoukkoja omille kotiseuduilleen. He korjasivat ja rakensivat koteja hävitettyjen tilalle, kun sotajoukot kulkivat Kannaksen ylitse lyhyessä ajassa eri suuntiin. Niin Adam ja Ida Henttinenkin lähtivät Räisälän Tiurinkylään muitten mukana.

– En tiedä, miten heidän kodilleen oli käynyt, mutta yhteisin voimin siellä rakennettiin ja autettiin toisinaan elämisen alkuun, kertoivat vuoden 1944 siirtolaiset. Asuttamisessa sotilaittenkin apu oli merkittävä. Karjalaisväestö oli jälleen omalla maallaan viljelemässä omistamiaan peltoja ja entisöimässä rappeutuneita taloja ja kyliä. Henttisten elämänvaiheista en saanut mitään tietoja, mutta muistelin heitä lämmöllä ystävällisinä kotini asukkaina, jotka sietivät vilkkaita lapsia. Karjalaisuuteen olin saanut tutustua kotona ja koulussa – lapsi ymmärsi heidän tilannettaan paremmin vasta aikuisena.

Javanaiset saapuivat juhannuksena 1944 Elisenvaaran pommitukset kokeneina

Javanaisten perheeseen, joka saapui kotiini Peräseinäjoen Alaviitalan Aleks Saloselle useassa osassa, kuuluivat seuraavat henkilöt: isoäiti Varpu, Johannes ja Aino-vaimo sekä lapset Pentti, Hilja, Elsa ja Heikki, mummon Katri-tyttären vieraana oleva Paavo-poika Laitilasta sekä Johanneksen veli Eino. Johannes jäi korjaamaan satoa pelloilta, Pentti oli nuori varusmies, joka heiveryytensä takia ei saanut asetta sotatoimissa, vaan palveli huollossa taaempana.

Kun vihollinen keskitti joukkoja hyökkäykseen, alkoi evakuointi Kannaksella. Aino lähti kuljetta-
maan omistamaansa kolmea lehmää ja yhtä hiehoa, Eino kahta yhdessä Varpu-mummon kanssa omista-
maansa lehmää maanteitse kohti Peräseinäjokea Ete-
lä-Pohjanmaalle. Varpu-mummo kulki autolla neljän
lapsen kanssa asemalle. Elisenvaaran risteysasemalla
odotti kuljetusta juna, jossa oli henkilö- ja karjavau-
nuja noin 600:lle evakolle ja sotilaille.

Varpu lapsineen osoitettiin vaunuun, jonka nurk-
kaan hän kuljetti lapset ja asettui itse niiden päälle
suojaksi, kun tuli ilmahälytys. Sireenit ulvoivat, juna
vihelsi ja pommi-koneiden jyrynä yltyi. Juna pysyi
paikallaan. Osa matkustajista juoksi junasta pois-

päin. Pommit putoilivat asemalle hajottaen vaunuja. Matkustajia oli laukkuhyllylläkin ja vaunu muutenkin täpötäysi. Pommi räjähti vaunun vieressä ja katto lensi ilmaan. Kuolevien ja haavoittuneiden verta valui Varpun ja lasten päälle. Kaikki lapset säilyivät vahingoittumatta, ainoastaan Varpun otsaan tuli sirpaleesta haava. Lähes puolet matkustajista kuoli ja monet haavoittuivat. Haavoittuneita kuljetettiin mm. Savonlinnan sairaalaan.

Monen kuukauden jälkeen saapui Savonlinnasta Oskari Puukka liittymään koululaisten joukkoon. Olimme kiinnostuneita näkemään hänen sirpalehaavansa, joka oli ommeltu vatsan alueelta ja nyt jo parantunut. Pelästyimme vaatteiltaan verisiä Salosen siirtolaisia.

Isäni Aleksi Salonen lähti tiedon saatuaan hakemaan nelipyöräisillä meijerivankkureilla kotiimme osoitettuja siirtolaisia Alavuden Sydänmaan rautatieasemalta. Oli juhannuslauantai 1944. Haimme koivut verhoksi verannan ympärille ja maantieltä nousevan kujan suulle, kasvavia isoja koivuja oli pareittain neljä kujan varrella. Lämmitimme tuloaunan ja sidoinme puolen tusinaa vihtoja, heidän vastojaan. Tuovi-äiti ja Lea-sisko valmistelivat tupakeittiössä juhannusateriaa. Me kolme nuorinta, Rauno, Reijo ja Leila, odottelimme jännityksellä saapuvia ja toivoimme joukossa olevan myöskin ikäisiämme lapsia. Va-

Peräseinäjoen Alaviitalan Aleksi Salosen sota-aikainen työhevonen, kantakirjatamma Etu s. 1939 varsoineen. Parihevonen, ruuna Taneli, vietiin sotaan 3-vuotiaana ja palveli sodan loppuun 1944.

rustimme vankkurit ennen lähtöä penkillä ja useilla matoilla. Taneli-ruunan, vapautetun ”sotahevosen”, vetämänä kovapyöräiset vankkurit kolistelivat kohti Salosen taloa. Me olimme tienhaarassa odottamassa tulijoita. Sieltä he lähestyivät, valkeahuivinen mummo istui isännän vieressä ja vilkutti meille ja me heilile. Iloisesti lapset heiluttivat käsiään ja me olimme onnellisia – matoilla istui neljä lasta. Kun saimme heitä lähempää katsella ja näimme veriset vaatteet, olimme huolissamme. Isä tiesi jo kaiken, mutta pihalla Varpu-mummo kertoi äidillemme ja meille lapsille,

ettei tarvitse pelätä tulijoita, veri on muista ihmisistä pommituksen seurauksena Elisenvaarassa, vain minussa on hiukan omaa vertani, kun haavoituin sirpalleesta. Lapsiin ei tullut onneksi naarmun naarmua, josta olen ikionnellinen, että saan luovuttaa heidät elävinä ja terveinä.

– Yli 200 matkustajaa kuoli, useimmat olivat lapsia. Varjelua minä rukoilinkin vaunun nurkassa suojellessani lasteni lapsia ja he säästyivät kuolemalta. Kun vielä minäkin pelastuin lapsia vieraissa oloissa turvaamaan, niin kaikki on hyvin! kertoi Varpumummo matkastaan.

Saunominen, puhtaisiin pukeminen ja ruokailu

Javanaisen väki sai talosta puhtaat ja eheät vaatteet päälleen kylvettyään, vihdottuaan ja saunottuaan matkan liat pois. Leila oli Hiljan ja Elsan kanssa samanikäinen vieraitten tyttöjen vaatettamiseksi ja Reijon vanhoista vaatteista löytyi 4-5 vuotta nuoremmille päälle pantavaa. Tuovi-äiti ja Varpumummo olivat samanmittaisia. Näin koko väki tuli autetuiksi ensihätään.

Ruokailun jälkeen mummo ja neljä lasta asettuivat asumaan porstuakamariin, joka oli pesty puhtaaksi ja varustettu kahdella sängyllä, keltaisella pöydällä ja viidellä samanvärisellä tuolilla. Kaksi ikkunaa, 9-ruutuinen avautui pihalle pohjoissuuntaan ja 6-ruutuinen itään. Ikkunat ja tapetit oli uusittu 8 vuotta aikaisemmin, vuonna 1936. Huoneessa oli hella ja pietty ruokakellari, eteisessä heille varattu usealla hyllyllä varustettu ruokakomero, niin sanottu ”kulmakanttuuri”. Vuonna 1935 rakennettiin lautarakenteinen, kolmeovinen aittarakennus, josta yksi sänky- ja ikkunahuone tuli Javanaisten käyttöön. Se sopi hyvin makuutilaksi kesäkautena, samoin vaatteiden säilytykseen.

Jatkosodan siirtolaisten, Aino ja Johannes Javanaisen lapset saapuivat Aleksi Saloselle juhannuksena 1944 Varpu-mummon huoltamina. He säästyivät vahingoittumatta Elisenvaaran pommituksessa, jossa kuoli yli 200 matkustajaa, enimmäkseen lapsia, junassa sotilaita ja siviilejä 600. Kuvassa vas. Elsa, oik. Hilja, edessä Heikki.

Varpu Javanainen lähti jalkaisin juhannuskirkkoon

Kotoani on 8,5 kilometriä Peräseinäjoen kirkkoon. Varpu-mummo luki juhannusaaton lehdestä, että Räisälän papit, kirkkoherra Jorma Helasvuo ja kappalainen Onni Honkkila ovat saarnaamassa ja alttarilla Peräseinäjoen kirkossa juhannusmessussa. Varpu kysyi vanhemmiltani matkaa ja suuntaa kirkkoon. Valkoinen huivi päähän ja mars matkaan. Varpu-mummo oli papeille tuttu kirkkovieras. Siksi hän viipyi kirkossa pitkään ja tapasi muitakin räisäläisiä. Kotimatka Saloselle oli voimia kuluttava ja vaivalloinen. Varpu oli sahalla tukkierottelussa saanut vierivän tukin jalkaansa. Sääriluu murtui, jalka kipsattiin ja se kipeytyi ontuvaksi. Varpu-mummon kävely oli jalkaansa aris-tavaa.

Varpu-mummo ei Saloselta lähtiessään painanut mieleensä ympäristöä ja kiintopisteitä, vaan kulki viisi kilometriä ohitse, kunnes asutus loppui ja tuli iso neva, Karvasuo vastaan. Siinä mummo vasta havah-tui, ettei tällaista edellispäivänä nähnyt. Hän kysyi viimeisestä talosta Aleks Salosta. Hänelle vastattiin, että viisi kilometriä tulosuuntaan on Salonen, kahden ison koulurakennuksen jälkeen samalla puolella tietä. Seuraava talo on Viitalan Nuorisoseura, ovien päälle kirjoitettuna 30 sentin kirjaimin. – Nyt on hyvä le-

vätä ja saatte lasillinen mehua, talo tarjosi. Kirkkomatkaa tuli yhteensä yli 20 km. Isäntäväki ehti olla huolissaan lasten kanssa, kun mummo viipyi aivan liian pitkään.

Varpu-mummo Leilan, Hiljan ja Elsan kanssa saunomassa

Leila oli halukas saunomaan tyttöjen ja mummun kanssa. Hän edusti talon väkeä ja tiesi paikat. Mummo tunsu edelleen olevansa vastuussa lastenlapsista. Varpu-mummo valmisti vastat kaikille ja opasti tyttäjä kylpemisessä ja vastan käytössä. Saippuainen pesuvesi pitää kaataa viemäriin eikä keskelle saunan lattiaa, muuten voi liukastua. Kotisaunasta sai mennä huuhtoutumaan uimalla kotoisessa Räisälän Nasarlahdessa. Täältä olisi joelle matkaa puoli kilometriä, meidän on vain valettava lämpöisellä vedellä, jota voi lopuksi viilentää, jotta iho karaistuisi.

Kotonani oli useita pesusieniä, jotka täytyy huuhdella ennen käyttöä, opasti mummo. Sieni voi kätkeä sisäänsä ihotautien bakteereja ja muidenkin tautien. Löylyä saa heittää vähän kerrallaan, ettei polttavaa höyryä lennähdä kasvoille ja muullekin iholle. Tär-

keätä on pestä toistensa selkää. Jos ei ole kaveria, varrellinen harja on silloin tarpeen ottaa käyttöön. Samoin, ellei riitä kaikille laudeliinaa, on syytä pestä ja hangata lauteet puhtaaksi vaikkapa vastalla. Tämäkin laude on karhea, joten sitä voi vastalla hangata sileämmäksi.

– Sauna on melkein pyhä paikka, siksi se on pidettävä puhtaana, sanoi vanha kansa. Muistan, miten Leila kertoi Varpu-mummon heitä opastaneen. Pyhäkoulun opettajalle opastaminen sujui hyvin luontevasti, vaikka oli oppimaton kansannainen. Varpu-mummo piti tiivistä yhteyttä seurakuntaan ja erityisesti Räisälän pappeihin, Helasvuohon ja Honkkilaan.

Karja ja kuljettajat saapuvat Saloselle

Yli 400 kilometrin matka oli takana. Se vaati monta pysähdystä ja taukoa niin karjan kuin ajajien ruokailuun sekä yöpymistä matkan varrella. Kesä helpotti karjan sekä Ainon ja Einon yöpymistä. Karja ajettiin hakaan, ajajat saivat tuvan lattiapetin tai aitan suojakseen. Lehmät lypsettiin, maito jäähdytettiin, juotiin ilta- ja aamupalan kanssa, maitopullot täytettiin eväitten kanssa käytettäväksi. Talojen isäntäväki oli